

RAXSHONA AHMEDOVANING “TONGOTAR” ROMANIDA PEYZAJ ORQALI AYOL RUHIYATINING BADIY-PSIXOLOGIK TALQINI

Qosimova Yulduzxon Javlonbek qizi
yulduzxonqosimova16@gmail.com
“Ziyokor” international school

Annotatsiya: Maqolada zamonaviy o‘zbek nasri vakillaridan biri Raxshona Ahmedovaning “Tongotar” romani misolida peyzaj tasvirining bosh qahramon - ayol obrazi ruhiyatini ochishdagi badiiy-psixologik funksiyasi tahlil qilinadi. Tadqiqotning dolzarbligi o‘zbek adabiyotshunosligida peyzajning an’anaviy syujet foni sifatidagi talqinidan farqli o‘laroq, uni ayol qahramon obrazini yaratishga xizmat qiluvchi mustaqil psixologik-ramziy vosita sifatida o‘rganish zaruratidan kelib chiqadi. Maqolaning maqsadi romandagi tabiat manzaralarini besh funksional-tipologik guruhga ajratib, ularning qahramon ichki dunyosi bilan bog‘lanish holatlarini aniqlashdan iborat.

Kalit so‘zlar: peyzaj, ayol obrazi, psixologik parallelizm, kontrast, ramziylik, statik va dinamik peyzaj, badiiy psixologizm

THE ARTISTIC AND PSYCHOLOGICAL INTERPRETATION OF FEMALE PSYCHOLOGY THROUGH LANDSCAPE IN RAKHSHONA AHMEDOVA’S NOVEL “TONGOTAR”

Qosimova Yulduzxon Javlonbek qizi
yulduzxonqosimova16@gmail.com
“Ziyokor” International School

Abstract: The article analyzes the artistic and psychological function of landscape depiction in revealing the psychology of the main character the female image using the example of the novel “Tongotar” by Rakhshona Ahmedova, one of the representatives of contemporary Uzbek prose. The relevance of the study stems from the need to examine landscape not in its traditional interpretation as a backdrop for the plot but as an independent psychological-symbolic device serving to create the heroine’s image, in contrast to its conventional treatment in Uzbek literary studies. The purpose of the article is to divide the depictions of nature in the novel into five functional-typological groups and to identify the ways in which they connect with the hero inner world.

Keywords: landscape, female image, psychological parallelism, contrast, symbolism, static and dynamic landscape, artistic psychologism

O'zbek nasrining badiiy-tasviriy ko'lami kengayib borar ekan, tabiat va makon manzaralaridan inson ichki olamini ochish vositasi sifatida foydalanish yetakchi tendensiyalardan biriga aylanmoqda. Qahramon kechinmalariga hamohang tasvirlangan peyzaj o'quvchida davr muhitiga va qahramon tuyg'ulariga nisbatan hamdardlik hissini uyg'otadi: yozuvchi o'z g'oyaviy niyatini nafaqat xatti-harakat va dialog, balki qahramonni o'rab turgan tabiat orqali ham amalga oshiradi. Shu tariqa peyzaj ikki vazifani bajaradi - estetik ta'sir ko'rsatish va qahramon ruhiyatini oddiy bayon qilishdan ko'ra chuqurroq, obrazli usulda ochishdir.

Raxshona Ahmedova-peyzaj vositasida obraz yaratish mahoratiga erishgan zamonaviy o'zbek yozuvchilaridan biri. Uning "Tongotar" romani buning yorqin dalilidir: asar qahramon ruhiyatidagi murakkab evrilishlarni, xususan, ayol qismatining ichki kechinmalarini tasvirlashdagi o'ziga xosligi bilan ajralib turadi. Muallif zamonaviy qishloq ayolining eri mardikorlikda, uy-ro'zg'or tashvishi zimmasida qolgan ayolning botiniy dunyosini to'g'ridan-to'g'ri psixologik sharhlar orqali emas, balki uni o'rab turgan tabiat, ob-havo, fasl va sutka manzaralari orqali ochib beradi. Bu esa asarga o'ziga xos lirik-psixologik nafas baxsh etadi.

Peyzaj va uning badiiy asardagi funksiyasi adabiyotshunoslikda keng tadqiq etilgan. Tabiat tasviri odatda uch vazifani bajarishi ta'kidlanadi: voqealar makon-zamonini belgilash (xronotopik vazifa), asarning emotsional fonini yaratish hamda psixologik parallelizm inson va tabiat holatlarining o'zaro mosligini ifodalash. "Adabiyotshunoslik lug'ati" da peyzaj ta'rifi quyidagicha ifodalangan: "Adabiy asarda yaratiluvchi voqelikning muhim komponenti, voqealar kechuvchi ochiq makon (yopiq makon- interyer) tasviri". Shuningdek, adabiyotshunos olimlar I.Sulton, B.Sarimsoqov, T.Boboyev, H.Umurov, Y.Solijonov, D.Quronovlar ta'kidlaganidek, peyzaj, avvalo, badiiy asarda tasvirlangan tasviri, ammo peyzaj nazariy adabiyotlarda ko'rsatilganidek, faqatgina zamon va makon tasviridangina iborat emas. Adabiyotshunos M.Qo'chqorova ham M.Sultonavining fikriga qo'shilgan holda "Ozodlik" va "Fiesta" asarlarida peyzajni chuqur tahlilga tortgan: "Binobarin asardagi har bir peyzaj tasviri, fasllar, unga xos turli holatlar, mavsumiy o'zgarishlar, qahramon holati, kayfiyati, kechinmalariga monand ifodalanadi. Shuningdek, tabiat manzaralari va lavhalari qahramon ichki kechinmalarini jonlantirib, kuchaytirib ifoda etuvchi vosita hamdir".

Raxshona Ahmedovanning "Tongotar" romani tahlili qiyosiy-tipologik va struktur-semantik metodlar, shuningdek badiiy matnni yaxlit anglashga xizmat qiluvchi germeneytik yondashuv asosida amalga oshirildi. Romandan olingan peyzaj parchalari dastlab ikki yo'nalishga ajratildi: 1) qahramon ruhiy holati bilan uyg'un (parallel) tasvirlangan peyzajlar; 2) qahramon holatiga zid (kontrast) qo'yilgan peyzajlar. So'ngra matndagi rang, fasl va vaqt (tong-shom) obrazlarining ramziy ma'nosi alohida tahlil predmeti sifatida ajratildi.

Bugungi o'zbek adabiyotida ayol obrazining badiiy talqini tobora chuqurlashmoqda. Ayol qahramon endi nafaqat mehribon ona yoki sodiq yor, balki ijtimoiy-ruhiy sinovlarga bardosh beruvchi mustaqil shaxs sifatida ham gavdalanmoqda. Raxshona Ahmedova ijodida yuqoridagi nazariy qarashlar ayol psixologiyasini ochishda amaliy ifodasini topadi, biroq bu masala aynan "Tongotar" romani misolida hanuz maxsus tadqiq etilmagan, mazkur maqola shu bo'shliqni to'ldirishga qaratilgan.

Asar bosh qahramonlaridan biri Fotimaning eri mardikorlik qilish uchun Rossiyaga ketishi bilan oiladagi og'ir turmush tarzi quyidagi maishiy-interyer peyzaj orqali gavdalanadi: *"Fotima turib pechka og'zini ochar ekan, bir tutam cho'g' alam kabi lovullaydi, ustiga bir hovuch ko'mir aralash tappi tashlaydi. Keyin xontaxtaning ko'cha devor tomoniga qarab yotadi, qalin nimchasini yechadi, xolos"*. Tahlilda xona, pechka, ko'mir kabi kundalik turmush detallari badiiy yuk tashiydi. Biroq muallif "lovullaydi" fe'lini ham olovga, ham metaforik ma'noda inson hissiyotiga qaratib qo'llaydi. Cho'g'ning "alam kabi lovullashi" Fotimaning ichki alangasini, bostirilgan iztirobi va jismoniy-ruhiy charchog'ini o'zida aks ettiradi. Shu tariqa oddiy maishiy detal obrazlar (o'choq, ko'mir, sovuq xona) ayolning ijtimoiy-iqtisodiy ahvolidan ko'ra ko'proq uning ichki yolg'izligi va bardoshini ifodalovchi psixologik belgiga aylanadi.

Xuddi shu sahnada maishiy-interyer peyzaj ob-havo peyzaji bilan almashadi, biroq ruhiy hamohanglik saqlanib qoladi: *"Tashqarida shamol uvlaydi, xuddi eri o'lgan xotindek "uv" tortadi. Eshikni ochishing bilan diydirab kirib oladi-yu, sovuq o'tmasin deb, mixlangan sellofanni yirtishga urinadi"*. "Shamolning eri o'lgan xotindek uvlashi" - ta'sirchan o'xshatish bo'lib, u nafaqat tashqi ob-havo hodisasini, balki Fotimaning ko'nglidagi noaniqlik va kelajakka ishonchsizlik hissini ham ifodalaydi. Shamolning uyga "diydirab kirib olishi" tashqi tahdidning ayol dunyosiga bosqichma-bosqich kirib borayotganining ramziy ifodasi bo'lib, u o'quvchida tushkunlik va yaqinlashib kelayotgan og'ir voqea hissini uyg'otadi: darhaqiqat, bu detal Fotimaning eri chet eldan notinch xabar bilan qaytishidan darak beradi.

Ichki kontrast bilan ifodalangan peyzaj tasviri, odatda, sokin harakatni ifodalovchi fe'llar (jimirlaydi, sekin oqadi, tovlanadi) bilan beriladi. Romandagi bazm sahnasi bu tamoyilning yorqin namunasi: *"Qiz bazm qizigandan qizib borar, yallachi xotin childirma chalar, sinfdosh qizlar vijir-vijir qilishib, birinchi bo'lib uzatilayotgan dugonalariga kimdir havas, kimdir hasad bilan boqardi. Farog'atning yuzidan esa tabassumi qochgan, boyagina qizlar orasida Malikani ko'rib, xavotiri ortgan, ichida har baloni o'ylar, eng yomoni, nima qilishni bilmas, oxirgi daqiqalardan umidi bor, nimadir sodir bo'lishidan cho'chirdi"*. Bu yerda tashqi muhit bazmning shovqin-suroni, quvonchli kayfiyati makon-vaqt fonini yaratsa-da, aslida atrofdagi umumiy shodon "ijtimoiy peyzaj" Farog'atning ichki tashvishi, qo'rquvi va

umidsizligiga kontrast vositasi bo'lib xizmat qiladi: atrof qanchalik shodon bo'lsa, qahramonning ichki notinchligi o'quvchiga shunchalik yaqqol seziladi.

Romanda fasllar (kuz-qish-bahor) va sutka vaqtlari (tun-tong, shom-sahar) qahramon ruhiy holatining bosqichma-bosqich o'zgarishini ifodalovchi ramziy vaqt o'qi vazifasini bajaradi: *"Kuz oxirlab, qish yaqinlashib kelarkan, kunda-kunora shamol turib, hammayoqni ostin-ustun qilib olar, so'ng ikki-uch kungacha chang-to'zoni bosilmasdi. Sho'rqishloqliklarning sho'riga sho'rva to'kilgani shu. Uy tozalash befoyda, har burchak changga botadi, o'rgimchak har yerga uya solib tashlaydi"*. Bu parcha fasl va ob-havo peyzajning uyg'unlashgan ko'rinishidir. Kuzdan qishga o'tish, tinimsiz shamol va chang-to'zon qishloq turmushining og'irligini, undan qutulib bo'lmasligini ifodalaydi. *"Sho'rqishloqliklarning sho'riga sho'rva to'kilgani shu"* degan xalqona ibora orqali muallif tabiiy noqulaylikni ijtimoiy-turmush qiyinchiligi bilan bog'laydi. Bu esa qahramonlar taqdirini (Fotima yoki Farog'atdan) butun qishloq ayollariga xos umumiy taqdirga ko'tarib, umumlashtirishga xizmat qiladi. Qish shu tariqa chorasizlik, sinov va turg'unlik davri, tong esa yuqorida ko'rsatilganidek yangilanish va ma'naviy tiklanish ramzi sifatida bir-biriga qarama-qarshi qo'yiladi.

Raxshona Ahmedovaning "Tongotar" romanida peyzaj tasviri ayol obrazining badiiy-psixologik xarakteristikasini shakllantirishda muhim va ko'p qatlamli vositadir. Yozuvchi tabiat manzaralaridan faqat fon sifatida emas, balki qahramonning ruhiy iztiroblari, umidlari va ma'naviy evolyutsiyasini ko'rsatuvchi psixologik ko'zgu sifatida foydalangan. Xulosa qilib aytganda, peyzaj va ayol ruhiyati o'rtasidagi badiiy aloqa besh yo'nalishda uyg'un parallelizm, ramziy-metaforik evolyutsiya, kontrast, fasl-vaqt obrazlilik namoyon bo'lishini ko'rsatadi. Ushbu usullarning bir-birini to'ldirib kelishi, shuningdek, jonlantirish, metafora va sifatlash kabi lingvistik-uslubiy vositalarning izchil qo'llanilishi asarning badiiy-estetik ta'sirchanligini oshirgan.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Ahmedova R. Tongotar. -T.: Yangi asr avlodi, 2024.
2. Sultonova M. Peyzaj san'ati. -Toshkent: Fan, 1983.
3. Qo'chqorova M. "Ozodlik" va "Fiesta" asarlarida ramz va peyzaj" // Yoshlik. - Toshkent. 2010. 7-son. -B. 47.
4. Eshmatova Y. Istiqloq davri o'zbek qissachiligida ayol ruhiyatining badiiy talqini. Filol. Fan. B-cha fals.d-ri. (PhD) ... dis.-Toshkent: 2020. -47 b
5. Quronov, D. Badiiy asar tahlili va talqini. -Toshkent: Akademnashr, 2011. 29 b.
6. Xotamov, N., Sarimsoqov, B. (2008). Adabiyotshunoslik terminlarining qisqacha izohli lug'ati. Toshkent: O'qituvchi, 2008. -16 b.
7. Rasulov, A. Badiiylik - bezavol mezon. -Toshkent: Sharq. 2006.-24 b.

8. To'ychiyev A. O'zbek nasrida jaded obrazi talqini: Filol. Fan. D-ri. ... dis. - Toshkent: 2001.
9. Radjapova F. Istiqlol davri o'zbek qissachiligida uslub va poetic til: Flol. Fan. B-cha fals. D-ri. (PhD) ... dis. Avtoref. - Toshkent; 2018. -54-b.
10. Rasulova U. Hozirgi adabiy jarayon: badiiy nasr poetikasida ritm: filol. Fan. Nomz. ...dis.- Toshkent: 2012. - 140 b.